

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

РЕЛИГИОЗНО-НРАВСТВЕНИ НАГЛАСИ И ЦЕННОСТИ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ СЕЛО ЧИЙШИЯ (СЪПОСТАВКА МЕЖДУ ГЕНЕРАЦИИ). РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ

Олга Водинчар

Изборът на темата на това изследване се мотивира от следното. Историята и културата на бесарабските българи са предмет на специализирани проучвания през XIX и XX в. В тези изследвания обаче липсва ясна представа за религиозно-нравствените нагласи на българските преселници, както и тяхното отношение към източно-православната църковна традиция. Този факт привлече изследователското внимание и насочи към развитие на поставената проблематика, което според автора е един съществен детайл към останалите историко-културологични проучвания, посветени на българите в Бесарабия.

В настоящата статия се разглеждат както традициите на Православната църква, които са живи сред българите и съставляват важна част от техния бит и култура, така и специфичното православно знание за основните въпроси на Църквата, вярата и практическия религиозен опит.

Анкетното проучване на тема: «Религиозно-нравствени нагласи и ценности на бесарабските българи» се провежда в края на 2004 — началото на 2005 г. в с. Чийшия (Городнее), Болградски район, Одеска област, Украйна.

Основните критерии при избора на интервюираните лица са следните: възраст, пол и образование.

Изследваните лица предварително са разделени на четири възрастови групи. В I група влизат младежи до 18 години, в II група — млади хора от 19 до 30 години, в III група — лица от 31 до 50 години и в IV група — възрастни хора от 51 до 70 години.

Посочените критерии «пол» и «образование» не оказват влияние на процентните измерения, тъй като всяка отделна група се формира според възрастните показатели. Събраните данни показват, че тези показатели са

най-важните. Те пряко са свързани с изясняването на религиозно-нравствените ценности и нагласи на проучваното население. Разбира се, едно по-обширно изследване би могло да включи и такива показатели като професия и стаж, типове семейства, предвид смесени бракове, също така и да се разгледа общността като цяло — затворена или такава с по-мощно въздействие от страна на масмедииите и т.н.

Качественият анализ при задълбочените интервюта позволява да се очертаят линиите на духовно-нравствените критерии за нагласите и да се установи единството на нравствените и религиозните ценности при българите в Бесарабия.

Зададените въпроси при анкетирането целят да обхванат и изяснят различните аспекти на основните религиозни нагласи и нравствените ценности. Анкетата включва двадесет въпроса, които могат да бъдат условно разделени на пет групи или съдържателни кръгове със следните обобщаващи теми:

- I. Бог
- II. Иисус Христос
- III. Православен храм
- IV. Важни етически принципи
- V. Въпроси за смъртта и вечността

Какви са очакванията от всяка група въпроси?

Една от основните съставни теми «Бог» съдържа девет въпроса, чрез които да се определят религиозните познания на анкетираните лица, тяхната ориентация в основите на изповядващата от тях религия и най-вече, нивото на познания им в тази област. Въпросите позволяват да се ориентираме доколко бесарабските българи, респ. от с. Чийшия, са възприели християнските ценности и какво място заемат те в тяхното съзнание и особено в поведението им.

1. Познаваш ли Бога?
2. Как си представяш Бога?
3. Страхуваш ли се от Бога?
4. Колко са Божиите заповеди?
5. Ако Бог не изпълни молитвата ти, ще се обърнеш ли към Него отново?
6. Имаш ли понятие за Св. Троица?
7. Защо трябва да почитаме баща си и майка си според Петата Божия заповед?

8. Да упрекваме ли родителите си, когато постъпват неправилно?

9. Какво Бог ни съобщава с осмата заповед «не кради»?

От съдържателния кръг въпроси по темата «Иисус Христос» очакваме да разберем в каква степен е присъщо за чийшийци Христовото нравствено учение, което би трябвало да формира техния религиозен мироглед и да обуславя социалното им поведение. Тук са обобщени следните въпроси:

1. За кого мислиш Исус Христос?

2. Ако някой ви оскърби или оклевети как ще постъпите с него предвид евангелския текст «Ако някой ти удари плесница по дясната страна, обърни му и другата» (Мат. 5:39, Лук. 6:29)?

3. Би ли отстъпил хляба си на човек, който има потребност от него?

4. Как да се отнасяме с лошите хора?

С тази група въпроси се надяваме интервюираните хора от всичките възрастови категории да бъдат насочени към размисли върху необходимостта от съответствие между християнското учение и дела. За да придобият конкретен характер добрите дела на християнина и да се превърнат в основни двигатели в нашия живот християнските ценности трябва да се схващат и познават осъществени.

Третото съдържателно ядро съдържа два въпроса, чрез които трябва да се изясни разбирането на хората за православния храм. От непринудените на пръв поглед въпроси «Кога посещаваш храма?» и «Какво правиш на големите християнски празници?» очакваме да проникнем в сложните отношения между вяващите хора в една затворена и вгълбена в себе си общност, както тази, в Чийшия, а също така и да направим опит да осветлим поне една малка част от видимата страна на най-тайнствените взаимоотношения «човек — Бог».

Въпросите, засягащи важните етически принципи са формулирани в четвъртата група въпроси:

1. Когато те измъчва съвестта какво правиш?

2. Прощаваш ли на този, който те е обидел?

3. Какво смяташ за най-голямо зло в живота?

Като цяло с тези три въпроси се надяваме да бъде създадена в известна степен хармония между гражданското поведение и християнските духовни нагласи на българите от село Чийшия.

Последната пета група въпроси включва разбиранията на хората за смъртта и вечността:

1. Да се прекрати ли животът на тежко болен и страдащ човек?

2. Какво се случва с човека след като настъпи смъртта му?

В тези отговори се предполага рационалният елемент да заеме необходимо място в миогледа на изследваните лица.

Кратко резюме на анализа от първата група въпроси, обединени с темата «Бог — изходно начало на религиозно-нравствените ценности и нагласи».

Както беше подчертано в паспортната част на изследването всичките съдържателни кръгове на анкетните въпроси се насочват към ключови проблеми, а техният анализ обхваща получените данни от четирите възрастови категории, селектирани с оглед на това как генерациите са възприели, запазили и препредали религиозните традиции и нравствените ценности и

нагласи.

Въпросът «Кой е Бог?» винаги е бил актуален, важен и централен за всеки човек, още повече за изповядващ християнството. От получените отговори в анкетата става ясно, че най-младото поколение се вълнува от този проблем; децата се запитват и се опитват сами да си Го (Бога — бел. автр.) представят. В същото време те имат добрата възможност да научават за Бог, Неговото битие, проявите Му в света и заложеният в Библията християнски морал от своите баби и дядовци, явяващи се завършващото звено на даденото анкетно проучване. Най-младото поколение за разлика от най-възрастното е религиозно неграмотно, но от техните размисли проличава един добър зачатък на устойчив и изпълнен с вяра християнски мироглед. То отчасти успява да компенсира липсата от знания за Бога с оскъдната информация, постъпваща от телевизията, пресата и религиозната литература. Отделен е въпросът доколко може да се доверим на средствата за масова информация. Смятаме, че получаваните знания в училището и не на последно място семейната среда влияят напълно благоприятно върху изграждането на ценностната система по отношение към родителите, ближните и останалите. Децата са предани към своите родители. От отговорите им проличава голямата любов и дълбокото уважение към тях, което е едно добре заложено начало в тяхното личностно утвърждаване.

При втората възрастова група (от 19 до 30 години) наблюдаваме едни модерни виждания и същевременно не достатъчно устойчиви и формирани нравствени ценности; при тях липсва житейският опит, а в повечето случаи нагласите на изследваните лица са основани на получените в училището и университета знания. Като цяло, мирогледът на младите хора е доста широк, но в същото време се наблюдава голям хаос в мисленето им. Получени са обективни отговори на някои от въпросите, но има случаи когато тяхното съдържание не е известно за всички участници в интервюирането. Това се обяснява от факта, че това поколение не е могло да получава съответните знания по редица причини. Една от тях е, че и те успяват да «захванат» т. нар. съветски период — време, през което не се обсъждат религиозните въпроси. За разлика от предишната I група тези анкетирани млади хора са склонни към по-задълбочени размисли. Те се стремят рационално да подхождат към зададената тема, избягвайки (в някои случаи) интуитивния подход. Християнската вяра при тях се намира в доста неразвит стадий. Тя съществува, но в съзнанието на младите хора нейното положение все още е неустойчиво.

Анкетираните лица от третата възрастова група (от 31 до 50 години) отговарят кратко, с прости изрази и не се срамуват от незнанието си. На някои от въпросите са характерни отговорите «*по наше време нямаше откъде да се научава за тези неща, затова нямам представа*». Немалка част от тези хора не се и стремят към запълване на празнотата, като смятат,

че «то вече е късно и те така са научени, как да се преустройват»? Не може да се говори, че в същото време при тях липсват нагласите към нравствените ценности. В повечето случаи техният морал е висок, което твърде близко ги доближава до християнския и в резултат на наблюдения може да се твърди, че такива хора познават християнските ценности, без да са религиозни.

Възрастните хора (от 51 до 70 години) вярват в Бога. Те си Го представят в повечето случаи като човек, или Го описват с човешки форми. Сравнително е незначителен броят сред тази възрастова група, които се самоопределят като невярващи, но това се поставя под съмнение, тъй като в хода на анкетиранията 10 % от самоопределилите се «атеисти» несъзнателно проявяват скрита вяра и демонстрират добре формирани нагласи към християнските ценности. Хората се страхуват от Бога, като в повечето случаи това се проявява сред представителите от женския пол. Нормално е една християнка да се страхува за своите деца, да се безпокои за семейството си и близките, като свързва в повечето случаи извършените зли постъпки с Божието наказание. Всичките от изпитваните знаят за Божиите заповеди като и тяхното число десет. Отговорът «*Не знам колко са заповеди*» получаваме предимно от хора, които не са получили нито светско, нито религиозно образование и в същото време показват своето пълно отсъствие от църковния живот.

Правилно се разбира важното значение на Божиите заповеди. За възрастните хора изискването «Почитай баща си и майка си...» означава да се поддържат добри отношения между родителите и децата; децата да се грижат за тях и да изпълняват онова, което са им завещали. От отговорите се личи, че вярно се тълкува и заповедта «Не кради». За чийшиици кражбата е тежък грях и осъдително деяние. Като цяло хората знаят, че Десетте Божии заповеди обхващат моралния живот на християнина, независимо от неговата възраст и полова принадлежност. Ако обобщим, може да бъде направен следният извод: не може да не се забележи настроеността към добрия морал при възрастните хора, които имат добра представа за нравствените ценности, без да осъзнават това в някои случаи.

Анализ на втората група въпроси. Иисус Христос — основа на християнския морал.

Христологическата тема с многобройните въпроси за духовно-нравствения живот на човека е най-обсъжданата от християнския свят, но в същото време за мнозина християни остава неразбираема. Християнството, проповядващо: «...обичай ближния си като себе си» (Мат. 19:19) изисква от своите последователи да виждат в своя ближен себе си и да проявяват християнска любов към всички хора. Любовта към другите: към ближния, далечния, най-далечния и непознатия се заражда в ранното детство. Тя започва да се формира в семейната среда посредством отношенията между родители-

те и децата. Това е причината понякога да се учудваме, когато най-малките сред нас проявяват повече милосърдие, милост, такт в общуването с хората и са готови да помогнат на другите. Една от особеностите на християнската любов е Христовото изискване да се обичат и враговете, т.е. хората, които не ни обичат.

Младите хора (I и II възрастови категории) осъзнават и смисъла на молитвата, този духовен акт на общуването на човека с Бога, като предлагат да се молим за спасението на ближните и прошка на чуждите грехове. В духа на евангелското златно правило на нравствеността «Както искате да постъпват с вас човеците, тъй и вие постъпвайте с тях» (Лук. 6:31) звучи мнението на неголяма част от интервюираните (от 19 до 30 години), които ще отстъпят хляба си на нуждаещия се човек, защото самите могат да се окажат на неговото място. Самият стремеж на значителен брой участници за приобщаване на лошите хора към обществото чрез «превъзпитаване», е едно добро човешко намерение за развиване на тази голяма християнска добродетел — любовта към ближния.

Участниците на интервюто от 31 до 50 години не ще се «церемонят» с лошите хора. Те дори и не предлагат начини, за да се спасят падналите хора и премахват социалните злини в обществото за разлика от предишните две поколения. По-малко сърдечност, милосърдие, уважение, толерантност и състрадание намираме у възрастните. Те в повечето случаи говорят за справедливост, но не я обмислят от християнска позиция и не ѝ придават нужното значение. Ако може така да се изразим, в някои ситуации те изразяват определена сърдечна необразованост. Никак не води към желани промени и духовно усъвършенстване само словесното определяне на чуждото поведение и постъпки, недоверието към другите и страхът от тях. От християните се изискват добри дела, или поне стремеж към такива. И известни християнски моралисти изразяват мнението, че любовта към ближния според Христовата мярка е трудно постижимо състояние, за което се изисква сериозна духовна подготовка. Но не трябва да се забравя, че към духовното усъвършенстване са стремили и велики блудници, разбойници, гонители на християните и пр. и са достигали до венеца на духовното състояние — святост. Тук има и друг съществен проблем: хората от третата възраст (в повечето случаи) не знаят за това, а тук би трябвало да се намеси и Църквата, една от задачите на която е да им се разказва за това и за много други неща, а преди това да бъдат приобщени те към Нея. Но не бива да се обвинява и да се търси виновен, както се прави в повечето случаи.

Отговорите на изследваните лица от последната възрастова категория (от 50 до 70 години) показват, че тази генерация е доста близка до предишната трета категория хора по отношение към размислите, нагласите и формираната ценностна система, но все пак различия има и те са сериозни. Посредством дългогодишни наблюдения смеем да твърдим, че парадоксът

в религиозно-нравствения живот на обществото в Чийшия се състои в несъответствие между думи и дела на някои местни християни. Срещаме възрастни хора (това са предимно жени), които в определени житейски ситуации обичат и уважават ближния си само с празни думи и разглаголстване по въпросите, без да се изпълнявали някога думите си във формата на добри милосърдни постъпки и християнските кротост и смирение. Някои от тях отдавна са изгубили уважението от страна на селяните, но това не им пречи да отговарят по време на интервюто така, както би трябвало да мислят. С прикрита лицемерност получаваме отговори, които би трябвало да прозвучат, за да бъдат харесани от изпитвания, като се демонстрира голямо човеколюбие и безкористие. Лошото в случая е, че тези примери се срещат сред възрастните хора. Смята се, че едно дете може да не знае и да нарушава несъзнателно важни етически принципи, но тук би трябвало да е по-различна картината на духовно-нравствената зрялост. Направените до сега изводи позволяват да се констатира фактът, че тези религиозно-нравствени нагласи съставят сравнително неголям процент от групата и така постъпва незначителна част от интервюираното население. Като цяло възрастните хора в бесарабското село Чийшия проявяват християнска любов към ближните си и я изразяват по различни начини и с различна степен на духовна концентрация, като при някои от тях се наблюдава особено задълбочена религиозност. Човетецете си помагат един на друг, винаги са готови да дойдат на помощ на страдащия роднина, близък, съсед, приятел; преценяват дали да се помогне на чужд и не достатъчно познат и дали този човек заслужава уважение. Ако някой от жителите изпадне в голяма беда цялото село събира материални средства да му помогне. Така всички чийшийци извършват милосърдни прояви по различни поводи: за спешни медицински операции, за строителство на нов дом, ако някое семейство е преживяло пожар, или друго природно бедствие, за финансова подкрепа на бедни и сираци и други. Към милосърдието тук може да се прибави и търпеливото отношение на възрастните чийшийци към тези, които съгрешават, както и намерението да съдействат да се вразумяват лошите хора да изпълняват нравственото си назначение.

Представяме резюмиран анализ от темата «Православният храм — дом на Бога и духовен център на християните».

Размислите във връзка със значението на православния храм в практическия църковен живот, както и споделените усещания за въздействието му върху обогатяването на историческата памет и духовните традиции, изпълняват цялостната картина на този съдържателен кръг от въпроси и спомагат проследяването на общите и различни допирни становища на генерациите.

Интересното е, че най-възрастните, както и най-младите (I и IV възрастови групи) често посещават храма, за да се причестят. В последно време отношението на местните жители към църковното тайнство — евхаристия и

предшествашо го — покаяние или изповед е твърде забележително явление. Особено през периода на Великия пост по време на всичките неделни и празнични богослужения в чийшият храм присъства огромно количество хора. Възрастните хора разбират необходимостта от причестяване, неговата спасителна духовна сила. Те знаят за условията за причестяване: поста, помирението и прошката с ближните, искрената изповед и поучават своите внуци и млади хора, които не напълно разбират необходимостта от тези тайнства, но желаят да променят живота си, да се обновят и да възстановят връзката си с Бога. По-младите отделят място на тези важни събития предимно през Великденския пост, докато възрастните хора смятат за задължително причестяването през останалите периоди, определени от Православната църква за пост: Коледния, Петровия и Богородичния (за тези постни периоди всичките възрастни хора знаят). Обаче, в същото време, по време на интервюирането се оказва, че хората не знаят, че по време на тайнството евхаристия те приемат тялото на Исус Христос във вид на хляб и вино и, че то е установено от Самият Исус Христос на Тайната вечеря, Който «...взе хляба и, като благослови, преломи го и, раздавайки на учениците, каза: вземете, яжте: това е Моето тяло. И като взе чашата и благодари, даде им и рече: пийте от нея всички; защото това е Моята кръв на новия завет, която за мнозина се пролива за опрощаване на грехове» (Мат. 26: 26-28). Тук ще направим опит да обясним ситуацията от гледна точка на християнската етика, тъй като се сблъскваме с един от примерите, където християнският морал е неразделно свързан с религията. Човек преживява Божието присъствие в себе си, чувства вътрешния си нравствен закон и постъпва по невидим път според Божия промисъл, направляващ към благи цели, подпомагащ доброто и ограничаващ злото. Като следствие на това взаимодействие човек остава верен на Божия образ у себе си и изпълнява временното и вечното си назначение.

Анализ от четвъртата група въпроси на тема: «Важните етически принципи».

Твърде важни са позициите на всичките възрастови групи спрямо зададените въпроси, определящи основните етически принципи. С голям интерес очакваме отговорите на младото, по-възрастното и най-възрастното поколения относно преживяванията на съвестта, изпитанията на прошката и опрощението, както и определенията за тъмната страна на живота — злото, за да разберем отношенията на гражданското поведение и нравствените нагласи у чийшиятското население.

При задаването на въпроса за измъчването на съвестта децата и младежите веднага правят паралел със състоянието на човек, който изпитва вина. Самите отговори, започващи в повечето случаи с думите «извинявам се», както и употребата на израза «когато съм обидел човек» свидетелстват за съзнателна асоциация на чувството на измъчващата съвест с вина, изкупление, прошка, помирение и т.н. Според православно християнско

богословие, съвестта е централният орган на нравствения живот на човека, чрез който той долавя гласа на Бога и осъзнава своя нравствен дълг. Всеки човек, когато извърши добро дело се чувства спокоен и удовлетворен. Противоположното деяние предизвиква душевен дискомфорт и настъпва реда на строгия съдник и пазител на нравствения ред — съвестта. Нейните състояния са различни. Тя бива добра и зла, която измъчва и наказва.

Много хора си задават въпросът: «Защо Бог, който е безкрайно добър и благ допуска злото в света, а не направи така, че всички хора да бъдат щастливи?» Посеният мрак сред хората се проявява в различни форми, сред които са враждата, завистта, омразата, страданията и смъртта. Размислите на третата категория хора (от 31 до 50 години) върху проблема за злото са по-различни от останалите. Докато интервюираните от I, II и IV категории смятат на първо място убийството за най-голямо зло в живота (60 %, 50 % и 30 %), на второ място войната, след които следват гладът, обидата, завистта, кражбата, разврата, болестите и др. при III категория хора доминира войната, като най-голямо зло в живота. И това положение веднага намира своето обяснение. Всеки човек създава своя собствен мироглед, повлиян до голяма степен от духа на времето. Именно хората от 30 до 50-годишна възраст са сред тези, които израстват и формират своите мирогледи през периода, в който определено място заема тематиката за Втората световна война. За тях войните и последиците от тях носят най-голямото зло в света. Те в подробност знаят историята на своя народ, преживял страшните дни на двете световни войни. В същото време, те не са запознати с изискванията на Десетте Божии заповеди, които гласят: не убивай, не кради, не лъжесвидетелствуй, не завиждай и т. н. Съдържанието на Десетте Божии заповеди е известно на децата, младежите и възрастните, които смятат, че убийството на хората, (което донякъде също прераства във война, но те имат предвид именно убийството на човек от човек) е най-голямото зло в света. Наистина, още от първите страници на Библията се разбира за този голям грях на хората — братоубийството: Каин убива Авел. За тази библейска история знаят предимно децата, част от възрастните хора и всички останали, запознати с библейската история. Отговорите «убийство» конкретно визират физическото убийство, докато нравственото богословие говори и за духовно убийство, към което се отнася омразата, която пък на свой ред се поражда от завистта (всички тези злини са изброени от анкетираните лица).

Получаваме и очакваният отговор по повод най-голямото зло в живота — гладът. За глада говорят младите хора от II група и възрастните IV група. Едните са чували за него, другите са го преживели, но за него знаят всички хора в Чийшия. Изкуствено създаденият «голодомор» обхваща цяла Бесарабия през периода 1946-1947 г. След тежките години на Отечествена война българите в Украйна и Молдова, като и съседните им народи, са подложени от страна на държавните управители на изкуствено гладуване

чрез отнемане на зърнените храни. Днес за никого не е тайна какви са причините, проявите и последиците на това страшно явление, за което още дълго ще се предава от поколение на поколение. Гладът е част от историята на бесарабските българи.

В същото време се установява се, че за възприятието на възрастните хора е трудно нравственото изказване за помирението с всеки човек: било то наш приятел или неприятел. Често срещнатите изказвания *«зависи кой и как ме е обидел, така и ще простя»* водят до размисъл, че възрастните хора също не знаят за основните етически принципи на православие — религията, която изповядват. Те за пръв път чуват за това, че трябва истински да обичаме всеки човек и да се молим за спасението на неговата душа, независимо от това какъв злодей е той. Те недоумяват. След като бива приведен пример с познатата на всички християни постъпка на Исус Христос на Голготата, Който в най-страшните минути на Своя земен живот прощава на гонителите Си и убийците Си и, още повече: моли Своя Отец да им прости: *«Отче, прости им! Те не знаят какво правят!»* (Лук. 23:34) хората се замислят, дълго мълчат и някои от тях се съгласяват, че трябва да се прощава на всекиго. Отново се връщаме към темата *«Исус Христос»* и споделяме с интервюираните събеседници: вярата е мъртва без добри дела. А добрите дела трябва да се насочват към всеки човек, без да се изключва никого. И подкрепяме тази теза с друго нравствено изискване на Исус Христос: *«Обичайте враговете си, благославяйте онези, които ви проклинат, добро правете на онези, които ви мразят, и се молете за онези, които ви обиждат и гонят»* (Мат. 5:44).

Анализът на петата група въпроси, обединени с темата: *«Разбиранията на хората за смъртта и вечността»*.

Доста вълнуващият ни през последните десетилетия въпрос: *«Дали човекът е абсолютен законодател и може да разполага свободно с живота си»* не остава безучастна нито една възрастова група. С последния, пети съдържателен кръг въпроси, се цели в хода на анализирането да се установят сходства и различия в позициите на селектираните четири поколения, за да се направят обобщаващите определени препоръки.

При първата възрастова група (до 18 години) наблюдаваме един ярък пример за вяра във вечността и надеждата за бъдещето безсмъртие, който засилва стремежа животът да бъде оценяван като добър и човечен. Точно от най-малките анкетирани получаваме логични и хуманни размисли, без да присъстват в тях абсурдност и жестокост. Изглежда, че тяхната нравствена позиция се обуславя от преживяването на естествения нравствен закон като начало на пътя за лично усъвършенстване. Децата и юношите не познават в пълнота човешките закони, те говорят с езика на християнските норми и правила, тъй като според християнската етика човекът по своето битие чувства нравствено ценното и взема становище към него. При най-младите в повечето случаи нравствената необходимост действа без ясно съзнание, а като

инстинкт, насочващ ги към добри морални прояви. В това изследване констатираме у младото поколение проява на християнско милосърдие и човеколюбие, които при подобаваща духовна почва могат да се трансформират в добри дела.

Във връзка с евтаназията* втората възрастова група (от 19 до 30 години) набляга в своите размисли повече върху една от основните етически теми «Свобода на волята». За повечето от анкетиранияте тук свободата на избора съставя съществен момент в нравственото постъпване на всеки човек. Известна част от интервюираните свързват свободата на човека с Божието предопределение, примерно *«колкото на човек е дадено, толкова ще живее»*, което се обяснява с желанието за положително становище на един религиозен човек по дадения проблем. Същевременно тази теза противоречи на християнско-етическия възглед, според който човешката воля не е абсолютно свободна, но не е и изцяло детерминирана. И все пак, отрадното е, че в размислите на втората възрастова група присъства традиционният възглед на християнското богословие за евтаназията като сериозно нарушение на божествения закон и съзнателно извършено убийство. По повод мнението на 10 % от анкетиранияте, че са в състояние да способстват за прекращаването на страданията на тежко болен човек, вероятно, тук става въпрос за неправилно мотивиране на милосърдното чувство към другия човек.

От анкетата се очертава, че и участниците на интервюто (от 31 до 50 години) се обявяват за противници на евтаназията. Като вярващи хора те споделят моралния стандарт, обусловен от вярата им. Хората се замислят за смисъла на човешките страдания и решават, че щом човек страда и се мъчи, то това е неговия земен път, който не може да бъде изкуствено прекъснат, защото трябва да бъде извървян до края, независимо от това, какво му е дължината. Отново срещаме желание за облекчение на болки с демонстриране на милосърдни прояви, които, както и при предишната група, не намират място в кодекса на християнския морал с разлика, че тук никой от участниците не ще може да извърши прекъсването на чужд живот. Човек по своята природа е разположен да проявява милосърдие към страдащите, но тези естествени действия на нравствения закон са отслабнали предвид отсъствието на добре изградени нравствено-етически принципи от християнската култура.

Странно е, че при най-възрастните хора (IV категория) не присъства стабилно мнение по въпроса дали човекът трябва да изживее пътя си. Наличието на такива отговори като *«не знам»* дали човекът да живее в страдания или да бъде извършена медицинска намеса, за да се прекратят неговите болки и физи-

*Евтаназия – съзнателно действие или бездействие, което довежда преднамерено до смърт чрез прекратяване на определени страдания. Според традиционния възглед на християнското богословие евтаназията е сериозно нарушение на божествения закон и съзнателно извършено убийство, недопустимо за човешката личност.

ческите мъки, заставят да бъдат направени изводи, че такива хора не много се интересуват от важния за християните въпрос за смисъла на човешкия живот. Отново и отново се сблъскваме с мнения за прекратяване на човешкия живот, ако са «големи мъките» на човека. Вярно е, че възрастните хора от личния си житейски опит познават в най-голяма степен широкия спектър на човешките страдания, както във физически, така и в духовен аспект. Но с това не може да се обясни неустойчивостта в изграждането на личните позиции при твърде важните принципи относно християнските ценности, както и характерът на практическия християнски морал.

С присъствието на повече суеверни елементи се построява учението за човека у някои от участниците от дадената четвърта възрастова група. В същото време болшинство от общите разбирания за същността на човека се разкриват от такива изказвания, според които душата на човека след смъртта се отделя и се връща при Бога. Тук може да бъде направен коментар за осъзнаване (на този стадий не можем да твърдим на интуитивна основа, или не) на житийната връзка на човека с Бога. Това би трябвало да бъде известно на всеки религиозен човек, тъй като копнежът на човешката духовна природа към общуване с Твореца е заложен във всеки човек от гледна точка на християнската антропология. Хората говорят за спасение на душата, за нейното възкресение, с което изразяват своята грижа за душата с различните си духовни измерения. Те не се замислят за това какво става с тялото на човека, акцентът е върху неговата духовна същност и душата. Високите оценки за вечността на човека показват ценното значение на душата, с което Бог е удостоил човека. От някои участници разбираме и за техните познания за Второто Христово пришествие, за съществуването на ад и рай, вечните мъки и други състояния на човека след смъртта му — едни съществени съставни от последния дял на богословското учение за последните събития в света — есхатологията*.

Обобщение

Смятаме, че даденото анкетно проучване е ценно, защото отразява религиозните и нравствените нагласи на бесарабските българи, проучени според класическия религиозно-социологически метод. В началото на анкетата е разположен Бог като върховна ценност, която познават християните и като нравствен Законодател, с чиито изисквания се съобразяват. Бог заема много важно място в съзнанието на вярващия човек и определя в голяма степен поведението му. Чрез тази първа и основна тема е заложена важната предпоставка за обективно проучване на религиозно-нравствените нагласи на българите.

*Есхатология – богословско учение за последните събития в света, за крайния ден. В широк смисъл есхатологията означава край на злото на земята, край на света (преобразяване и обновяване на света), последен ден (Ден Господен), когато ще се определи участта на грешниците, учение за Бога като Съдия и Отсъдник.

Но тази основа не е достатъчна. Нейното утвърждаване се постига чрез живота и учението на Исус Христос, което се възприема непосредствено от вярващите, тъй като всички възприемат Христос като реален човек, с Когото са обвързани и по човешки. Всъщност, вярата в Бога и Христовото нравствено учение формират изцяло религиозния светоглед на вярващия и обуславят неговото социално поведение. До тук се намираме все още в теоретическата сфера на душевността на човека, респективно, на бесарабския българин. Приемането на доктрината на християнството в живота е свързано непосредствено с присъствието на човека в Църквата, като Неин член. Практическият християнски живот е нещо сложно и дълбоко лично. Той има няколко аспекта и различни форми на проява. Все пак го свързваме главно с православния храм, който се смята за втори дом на християните и място, където религиозно-нравствените нагласи се проявяват в конкретни дела. За влиянието на православния храм в живота на бесарабските българи може да се говори много, но тук се спираме само на неговото значение като място, средище за духовна просвета, за общуване между християните и главно — за непосредствена среща с Бога по време на богослужението. Разбира се, в храма се извършват всички църковни тайнства, които определят главните насоки на живота на християните — кръщение, брак, изповед, евхаристия и други.

Тези три основни насоки — Бог, Исус Христос и Храм Божи мотивират поведението на християнина и ясно изграждат неговата религиозно-нравствена нагласа. Животът на бесарабския българин от село Чийшия се изгражда в зависимост от тези три основни фактора, които в същото време са и негови критерии и негови оценители.

Религиозно-нравствените нагласи на бесарабските българи могат да бъдат схванати в по-голяма пълнота, когато се изследва освен религиозния им живот и гражданското им поведение. Като граждани на страната те се съобразяват със законите и разпоредбите, зачитат традициите, солидаризират се с добрите начини на сънародниците си, но всичко това извършват и от гледна точка на своята християнска вяра. Поради това те са добри християни и добри граждани, като успяват да създадат хармония между гражданското си поведение и християнските си духовни нагласи. Всяка една от групите е наблюдавана и изследвана в зависимост от специфичните ѝ характеристики (възраст, пол, обществено състояние, интереси), но всички заедно разкриват традиционните характеристики на бесарабските българи по основния проблем на личния и обществения живот, на сегашното и бъдещето на народа, както и във връзка с глобалните световни тенденции.

Това проучване е скромен опит за проникване в сложната душевност на бесарабските българи, които се осъзнават като българи, но живеят извън границите на България, заобиколени от различни етнически групи. В този

смисъл тази анкета е малко по-сложна отколкото ако тя беше извършена в България. Въпреки това, се надяваме да са отразени най-съществените белези на религиозно-нравствените нагласи на бесарабските българи, тъй като самият автор принадлежи към изследваното етнокултурно общество и познава отлично както бита, религията и морала на бесарабските българи, така и на българите, които живеят в България. В анкетата не се посочват специфичните религиозно-нравствени разлики между едните и другите българи, защото те се отнасят до периферни неща, които не намират място в едно такова проучване.

Заклучение

Условно разделените възрастови групи, живеещи заедно в една обособена общност и сравнително затворена от въздействията на съвременната градска култура и мас-медията, ясно посочват на вътрешното си взаимодействие и генерационото си наслагване. Кръгът от анкетните въпроси се оказва особено важен за получаването на представата за религиозно-нравствените ценности у изследваното бесарабско население. Той съдържа теми, засягащи вяряващите и невяряващите хора, които на свой ред се стремят да намерят вярното разрешение на въпросите от личния си живот. В общи линии тук може да се обобщи дали за населението от с. Чийшия общоприетите човешки ценности се препокриват или различават с тези на християнството. Имаме налице добрият морал на невяряващите хора и не достатъчна християнска култура на анкетираните хора, самоопределящи се като вяряващи. Оказва се, че човекът може да познава ценностите, но да не ги практикува. И обратното — може да е религиозен, но да не знае защо трябва да обича ближните си и враговете си, да обича всички хора без оглед на техния произход и расова принадлежност. Не всички чийшийци, изповядващи християнската религия, знаят, че любовта е върховна ценност, която се проявява в три основни посоки: любов към Бога, любов към ближния и любов към себе си. Не всички знаят и за това, че християните трябва да проявяват безкрайно милосърдие към всички хора по света. Не всички знаят и за други християнски основополагащи ценности, т. е. са религиозно неграмотни. Мирогледът на повечето от тях е преизпълнен със заложените от прапрадедите им езически вяръвания и суеверия. В същото време фактът, че мнозина младежи имат желанието да придобият по-задълбочени религиозни знания и да обогатят духовната си култура с ново съдържание за обществено поведение, е твърде важен за цялата общност. Като цяло християнската култура на българите от с. Чийшия може да се определи като добра. В крайна сметка, консервативността и приемствеността на религиозните познания между генерациите в дадената общност водят до съхраняването на нейната идентичност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бижков, Г. Методология и методи на педагогическите изследвания. Аскони — издат. С., 1995.
2. Бижков, Г. Приложение на теория на информацията при анализ на данни от социометрични изследвания. Психология, 1982, кн.3.
3. Българското училище «Васил Левски» — гр. Кишинев. Юбилеен сборник. Съставители Васил Стоянов, Нико Стоянов. Шумен, 2002.
4. Водинчар, О. Православните българи в Бесарабия (организиране, развитие и съвременно състояние на църковния живот). Дипломна работа. Велико Търново, 1999.
5. Державин, И.С. Българские колонии в России. С., 1914.
6. Дыханов, В. Я. Обряд жертвоприношения в традиционной духовной культуре болгар и гагаузов Украины. — В: Етнічні процеси серед болгарської діаспори України. — В: Україна и Болгарія: віхи історичної дружби (матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іга). Одеса, 1999, 280-286.
7. Дякович, В. Българите в Бесарабия. С., 1903.
8. Зографский, С. Некоторые нерелигиозные светочные обряды и поверья болгарского народа. Кишиневские епархиальныя ведомости. Кишинев, 1869, № 3-4.
9. Грек, И., Н. Червенков. Българите от Украина и Молдова. Минало и настояще. Издателска къща «Христо Ботев», С., 1993.
10. Интегрирано образование на деца с увреждания. Център за независим живот. София, 2004.
11. Киранов, Ст. Борьба приходского священника с предрассудками и суевериями прихожан-болгар. КЕВ. Кишинев, 1875, № 21.
12. Киранов, Ст. Странение под турецким игом православных болгар, бежавших из Турции в Россию в 1830 г. и поселившихся в Бесарабии. КЕВ. Кишинев, 1875 г, № 22, 818-823.
13. Киров, Д. Богословие на обществения живот. Очерци по християнска социология. С., 2002.
14. Киров, Д. Християнството е вяра. В предверието на християнската нравственост. София, 2004.
15. Клаус, А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистика иностранной колонизации в России. Вып. I. С. Пб., 1869.
16. Коев, Т. Д. Киров. Кратка богословска енциклопедия. София, 1993.
17. Левицкий, А. К. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бесарабских колониях. — В: Записки Одесского общества истории и древности. Т. IV. Одесса, 1860, 450-464.
18. Наулко, В. И. Етнічні процеси серед болгарської діаспори України. — В: Україна и Болгарія: віхи історичної дружби. Одеса, 1999, 145-148.
19. Панчовски, Ив. Д. Киров. Християнска етика. Том I. Философия на морала (част I). С., 1996.
20. Пушкин, И. М. Национальное образование болгар Бесарабии (1917-1920 г.г.). — В: Україна и Болгарія: віхи історичної дружби. Одеса, 1999, 83-88.

21. Пушков, I. M., C. B. Стоянов. Актуалні проблеми державного регулювання етносоціального розвитку регіону (На прикладі Болградського району Одеської області). Болград, 2002.
22. Платон, архим. Православно нравствено богословие. Сборник лекции. Издателска къща «Омофор», 2001.
23. Родолюбец. Алманах. Издава културно-просветно дружество «Родолюбец», брой VI, София, 2004.
24. Сборник по богословие. Тематични разработки за кандидат-студенти. ИК «Нов човек», 2000.
25. Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848.
26. Споделеното минало обучение за бъдещето. Промени и приемственост във всекидневния живот в Албания, България и Македония 1945-2000. Евроклио.
27. Стойков, Н. Религиозно-нравственное состояние болгарских колоний в Бессарабии со времени их основания до настоящего времени. Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества. Вып. VI, Кишинев, 1911, 1-72.
28. Титоров, И. Българите в Бессарабия, С., 1903.
29. Философская энциклопедия. Государственное научное издательство «Советская энциклопедия». М., Т. I — V, 1962, 1970.
30. Христианство. Энциклопедический словарь. В 3 томах. Редакционная коллегия С.С.Аверинцев (главный редактор), А. Н. Мишков, Ю. Н. Попов (зам. редактор). М., Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», Т. I, 1993, Т. II, III, 1995.
31. Червенков, Н. Създаването на черквите в българските колонии в Бессарабия през първата половина на XIX в. — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том IV, Велико Търново, 1995, 169-179.
32. Чийшийски историко-краеведчески музей. Книга Исповедальной росписи за 1820 г.
33. Чийшийски историко-краеведчески музей. Заселение края. Чийшия, 1996.
34. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Материалы и исследования по этнографии Балканских этнических общностей Украины. Одесса. Астропринт, 2003.
35. Шабашов, А. В. Бессарабские болгары: перспективы этнокультурного развития. — В: Украина и Болгария: віхи історичної дружби. Одеса, 1999, 230-237.
36. Шиваров, Н., Д. Киров. Беседи по религия. Университетско издание «Св. Климент Охридски», София, 1992.